

Karatav bölgelerine yerleşerek Hokand Hanlığı'nın hâkimiyetine girdi. Hokand ordusunda "pansad" unvanıyla hizmet veren Sultan Sâdık bu hanlığın kuzey sınırlarını Ruslar'a karşı savundu. Ancak 1860'tan sonra Ruslar'ın Hokand Hanlığı'na karşı başlattığı saldırı ve Hokand kuvvetlerinin yenilmesi üzerine Kâşgar'a gidip Yâkub Bey'in yardımcısı oldu. 1873'te Hıve'ye geçerek Ruslar'a karşı bu hanlığın müdafaasında bulundu.

Rus Çarı I. Nikola, 22 Haziran 1854'te bir ferman çıkararak bütün Kazak topraklarının Rusya hâkimiyeti altına geçtiğini ve Kazaklar'ın Rus kanunlarına tâbi olduklarını ilân etti. Buna karşılık bazı boy beyleri Rus hâkimiyetini reddederek mücadeleyi sürdürdüler.

Ruslar'ın baskıya dayanan yönetimleri ve Rus göçmenlerin iskânı bir müddet sonra Kazaklar'da yeniden millî şuurun uyanmasına sebep oldu. 1916'da başlayan ayaklanma kısa sürede bütün ülkeye yayıldı. 1917'de çıkan Bolşevik İhtilâli ve bunun getirdiği yeni prensipler ayaklanmayı yeni bir safhaya soktu. Ülkede seçim kararı alındı ve yapılan seçimi her tarafta milliyetçiler kazandı. 1917 başlarında Ak-Tübe, Ural ve Orenburg'da toplanan Umumi Kazak Kurultayı memleketin modern bir ülke olarak teşkilâtlanması için kararlar aldı. Bu kararlar doğrultusunda Alaş Partisi kuruldu. Daha sonra oluşturulan hükümetin adı Alaş Orda oldu. Rusya'da iç savaş devam ederken Kazakistan muhtariyetini ilân etti (Aralık 1917). İç savaşın sona ermesinden sonra 1919'da Kızılorda birlikleri Kazakistan'ı işgal ederek özerk Kazakistan'ın yerine 20 Ağustos 1920'de Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurdu. Bu cumhuriyete 1924'te yeni Sovyet cumhuriyetlerinin teşkilî esnasında bazı topraklar ilâve edildi, böylece Kazakistan'ın bugünkü sınırları belirlenmiş oldu.

Ruslar, Kazakistan'ı tamamen idareleri altına aldıktan sonra burada büyük bir asimilasyon siyaseti uyguladılar. Halkın ibadet hürriyeti kaldırıldı, camiler kapatıldı. Müslüman halk ateistlik konferanslarına katılmaya mecbur bırakıldığı gibi ateistlik okullara ders olarak konuldu. 1948-1975 yılları arasında 126 adet din aleyhtarı kitap Kazak Türkçesi'ne çevrildi. Rus yönetimi bununla da yetinmeyerek Türk lehçeleri arasındaki farklılıkları arttırıp her birini ayrı bir dil şekline sokmaya çalıştı. Kiril alfabesi kabul ettirildi; II. Dünya Savaşı'ndan sonra eğitim ve bi-

lim dili olarak Rusça kullanılmaya başlandı. Öte yandan millî kültürü aksettirecek edebî eserler de yasaklandı. Bunun yerine Türk Lehçelerinde proletarya ve kolhoz edebiyatının gelişmesi için edip ve şairler desteklendi.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Levşin, *Opisanie Kirgiz-Kazaçik ili Kirgiz-Kaysakskih orde i stepey*, S. Petersburg 1832, s. 70; E. T. Smirnov, *Sultan Kenasarı i Sadık*, Taşkent 1889, s. 1, 9; S. Asfendiarov, *İstoriia Kazakhstana*, Alma Ata 1935, I, 116, 127-133, 138-139, 140; M. Viatkin, *Oçerki po istorii Kazakhskoi SSR*, Moskova 1941, I, 202, 210, 225-226, 255-256; E. Bekmakhanov, *Kazakhstan v 20-40 gody XIX veka*, Alma Ata 1947, s. 227, 292, 307; a.m.f., *Prisoedinenie Kazakhstana k Rossii*, Moskova 1957, s. 124; A. I. Dobrosmilov, *Materiali po istorii Rossii*, Orenburg 1960, I, 18, 174; *İstoriia Kirgizia*, Frunze 1963, I, 303; A. S. Donnelly, *The Russian Conquest of Bashkiria: 1552-1740*, London 1968, s. 44; G. J. Demko, *The Russian Colonization of Kazakhstan: 1896-1916*, The Hague 1969; I. T. Kreindler, *Educational Policies Toward the Eastern Nationalities in Tsarist Russia. A Study of Ilminski's System* (doktora tezi, 1969), Columbia University, s. 80-86, 195-196, 199; Mehmet Saray, *Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması*, İstanbul 1975, s. 212; Baymirza Hayit, *Türkistan: Rusya ile Çin Arasında* (trc. Abdülkadir Sadak), İstanbul 1975, s. 25, 26, 51-62; a.m.f., *Soyuqtel Birliğindeki Türklüğün ve İslâmın Bâzi Meseleleri*, İstanbul 1987, s. 133-134, 142; A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türklük Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 39, 306, 307, 316; M. B. Olcott, *The Kazakhs*, Stanford 1987, s. 43-44, 47; a.m.f., "The Collectivization Drive in Kazakhstan", *Russian Review*, XL/2 (1981), s. 122-142; A. Bodger, "The Kazakhs and the Pugachev Uprising in Russia: 1773-1775", *Papers on Inner Asia*, Indiana 1988, s. 1-4, 23; Nadir Devlet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi: Çağdaş Türkler*, İstanbul 1993, (ek cilt), s. 306-322; N. Sereda, "Bunt Kirgizskogo Sultana Kenasarı Kasımova: 1843-1847", *Vestnik Evropa*, IV, S. Petersburg 1871, s. 684-685, 688; A. F. Ryazanov, "Soroklet bor'by za natsionalnuyu nezavisimost Kazakhskogo naroda: 1797-1838", *Trudy Obşçestva İzuçaniye Kazakhstana*, VII/2, Kızılorda 1926, s. 5-83; J. Benzing, "Das turkestanische volk im kampf um seine selbständigkeit", *WI*, XIX (1937), s. 98; Reşid Rahmeti Arat, "Kazakistan", *İA*, VI, 494-505.

MEHMET SARAY

III. KÜLTÜR ve MEDENİYET

1. Dil ve Edebiyat. Türkçe'nin Kıpçak dil grubuna giren ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin resmî dili olan Kazak dili Kazakistan, Doğu Türkistan, Moğolistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile değişik ülkelerde dağınık olarak yaşayan Kazaklar tarafından konuşulmaktadır. Arapça ile Farsça'nın fazla tesir etmediği Kazak dili ünlü-ünsüz uyumu bakımından diğer lehçe-

lere göre daha gelişmiştir. Genel Türkçe'deki "ş" yerine "s", "ç" yerine "ş" kullanılması, bazı yazılı durumlarda m/b/p ile n/d/t ünsüzlerinin ortaya çıkması önemli özelliklerindedir.

Üç defa alfabe değiştiren Kazaklar 1929'a kadar Arap, 1929-1940 yılları arasında Latin, 1940'tan sonra Kiril harflerini kullandılar. 1991'de bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte bazı Kazak aydınları Arap alfabesine dönüşmesini, bazıları ise diğer Türk halkları ile ortak bir alfabenin benimsenmesini istediler. Halen çoğunlukla Kiril alfabesi kullanılmakta, Latin harflerine dayanan bir alfabe üzerinde de çalışılmaktadır. XIX. yüzyılın ortalarında başlayan yazılı Kazak edebî dili halkın en çok kullandığı şiveye dayanır. Çoğunlukla Abay Kunanbay ve İbray Altınсарın gibi Kazak aydınları bu dili kullanmışlardır.

Kazak edebiyatının ilk eserleri olarak Türk dünyasının ortak dil ürünleri olan Orhun yazıtları kabul edilmektedir. Bunları *Oğuznâme* ve *Dede Korkut Kitabı* takip eder. Kadırgali Celâyir'in Türkler'in eski tarihini, XIV-XVI. yüzyıllardaki Kazakistan'ı, Kazak hanlarının soy kütüğünü anlatan *Câmiu't-tevârih'i* (1602) bölgenin ilk yazılı edebiyatının kaynaklarından sayılmaktadır.

Sözlü edebiyat Kazak Hanlığı'nın kurulmasından sonra gelişmiştir. Halk ozanlarının çalıp söyledikleri cırlar en eski nazım türünü oluşturur. Güzel söz söyleme, irticâlen şiir okuma, olayları canlı bir dille meclislerde aktarma, cenaze merasimlerinde şaman duaları, düğünlerde şarkı okuma ve şiir yarışmaları Kazaklar'ın itibar ettiği sosyal faaliyetler arasında yer alır. XX. yüzyıl başlarına kadar göçebe hayatını devam ettiren Kazaklar'ın zengin bir halk edebiyatı teşekkül etmiştir. Hemen tamamı anonim olan aңыз-ertegi (rivayet, efsane, masal), makal-metel (ata-sözü), şeşendik söz (kıssa, hikmetli söz), turmıs-salt (geleneğe, göreneğe), tarihî cırlar, arnav (kaside, methiye), tolgav (koçaklama), öleñ (türkü) ve ayıt (atışma) bu edebiyatın çeşitli türlerini oluşturur. Halk şarkılarına "cır", bunları söyleyenlere "cırav" veya "cırşı" denir. Akinlar da (halk ozanları) cırlar gibi dombıra veya kopuz çalarak hikâye, destan anlatır, yarışmalara katılır. Başlıca örnekleri Koblandı, Alpamiş, Edige, Kanbar Batır olan batırlar cırı nesilden nesile ulaşan, kopuz veya dombırayla birlikte söylenen kahramanlık destanlarıdır. Hemen bütün Doğu

KAZAKİSTAN

halklarının edebiyatlarında yer alan kırk vezir, Kelile ve Dimne, tûtînâme gibi halk hikâyeleri Kazaklar arasında da yaygındır.

Kazak halk edebiyatının ilk cıvırları bütün Deşt-i Kıpçak'ta adı duyulan Asan Kaygı, Kodan Tayşı ve Kaztugan'dır. Bunların ortak konuları dostluk, yiğitlik, namus, adalet ve vatan sevgisidir. XIV. yüzyılda yaşayan Cirenşe Şeşen ve Sıpira Cırav'ın söylediği kıssa ve cırlar günümüze kadar ulaşmıştır. Bu tarz şiirin gelişmesinde Dosmambet ve Şalkıyız önemli rol oynamıştır. XVI. yüzyılda Tensufi Bek ile kadın ozanlardan Çal Kiyiz Hala ve Kerulan Hala, XVII. yüzyılda da Kazdabıstı Kazıbek'in adları bilinmektedir.

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Cungarlar'ın Kazaklar'a yaptığı baskınlar dolayısıyla bunlara karşı mücadele verenlerin kahramanlıkları Aktamberdi, Ümbetey, Tötikara gibi ozanların eserlerinde görülür. Bu devirde yazdığı siyasi hiciv şiirleriyle Kazak edebiyatının en büyük temsilcisi, özellikle Rus tehlikesine dikkat çekerek halkın uyanmasını isteyen Buhar Cırav olmuştur. Kôteş ve Şal Akın da zenginlik-fakirlik, din, ahlâk ve adalet üzerine didaktik şiirler söylemişlerdir.

XVIII. yüzyılın sonunda Kazakistan'ın büyük bir bölümü Ruslar'ın eline geçince Kazak bozkırında yeni bir dönem başlamış, halkı Rus baskısına ve işgallere karşı mücadeleye çağırın şiirler söylenmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında İslâmî eğitim görmüş, Rusça bilen, 1830-1845 yılları arasında çarlık rejimine ve Cihangir Han'a karşı mücadelelere girişmiş olan Muhammed (Muhambet) Ötemisüli şiirlerinde bu isyanların hikâyesini anlatmıştır. Yine medrese eğitimi gören Kuramsaılı Akın Sarı da Rus istilâsına karşı gelmiş, bu arada *Muhammediyye*'yi Kazak Türkçesi'ne çevirmiştir. Aynı yolda şiir yazarları arasında Dulat Babataev, Şortanbay Kanaev ve Murat Monkeev de Kazak kültürünün yayılmasında rol oynamıştır. Bu yüzyılın önde gelen yazarları etnograf ve halk bilimcisi Çokan Velihanov, eğitimci yazar İbray Altınсарın ve yenilikçi şair Abay Kunanbay'dır.

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında bir taraftan "kadimci" ve "cedidci" diye ikiye ayrılan medreselerde eğitim gören, diğer taraftan yeni okullarda Rusça ve modern bilimler okuyan yazar ve şairlerin hemen hepsinin ortak hedefi halkı uyandırmak ve cehaletten kurtarmak olmuştur. Basın hayatının gelişmesiyle de

sözlü edebiyat ve Doğu edebiyatı ürünleri, şecereler, dinî kitaplar, Rusça'dan tercüme ve Kazak yazarlarının eserleri yayımlanmıştır.

1905 Rus İhtilâli'nin getirdiği serbestlik Kazak aydınlarını da etkiledi. Petersburg'da Abdürreşid İbrahim tarafından *Serke* adıyla ilk Kazakça gazete sadece birkaç sayı çıkarılabildi (1906). Bunu 1907'de yayımlanan *Kazak Gazeti* ve *Dala*, 1911-1913 yılları arasında çıkan *Kazakistan* gazeteleri takip etti. Ahmed Baytursun'un yayımladığı *Kazak* ise Muğcan Cumabayev, Alihan Bökey Hanov, Mîr Yâkub Dulatov gibi ünlü Kazak ediplerinin yazı yazdıkları, günlük 8000 gibi yüksek tirajlara ulaşan en ciddi gazete oldu (1914-1917). Muhammedcan Sıralın'ın çıkardığı Kazakça ilk dergi olan *Aykap* (1911-1916, seksen sekiz sayı) Kazak edebî dilinin gelişmesinde rol oynadı. *İşim Dalası* (1913) ve *Alaş* da (1916-1917) dönemin iki önemli dergisidir.

Böylece XX. yüzyıl başlarında eğitim ve basının gelişmesiyle Kazak edebiyatında yeni türler ortaya çıktı. XIX. yüzyılda eserlerini vermeye başlayan Bircan Kocagulov, Aset Naymanbayev, Sara Tastanbekova, Akın Sere, Cayav Mûsâ Baycanov gibi şairler baskıya ve adaletsizliğe karşı şiirler yazdılar. Kazaklar'ın en ünlü şairlerinden olan Cambıl Cabayev ise Hokand hanlarının ordusunda Ruslar'a karşı savaşırken Kazak millî kahramanlarını öven şiirler kaleme almış, fakat 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra Bolşevikler'in tarafına geçerek daha önce söylediklerini yeni dönemin siyasetine göre değiştirmiştir. *Aykap* dergisi etrafında toplanan ve Abay'ın hiciv ve tenkit tarzındaki şiirlerini örnek alan Sultanmahmud Toraygirov, Sabit Dönentâev, Spendiyar Köbeyev, Muhammedcan Sıralın, Beket Utetilevov, Tâhir Cömertbayev ve Berniyas Kuleyev de 1917 ihtilâlinde sonra sosyal gerçekçi bir politika izlediler. Aynı dönemde eser veren Nurcan Navşabayev ve Yûsuf Köbeyev gibi aydınlar folklor malzemelerini ve yazılı edebiyat örneklerini topladılar, eserlerinde dinî görüşlere ağırlık verdiler.

Kazak edebiyatının ilk romanı Mîr Cakıp Dulatûlî'nin *Bahtsız Jamal* adlı küçük hacimli eseridir (1910). Aynı yazar daha sonra pek çok kısa roman ve uzun hikâye yazdı. Bu yıllarda Tâhir Cömertbayev'in *Kız Körelîk* (kız görelim, 1912), Akıram Galimov'un *Beyşara Kız* (bîçare kız, 1912), Spendiyar Köbeyev'in *Kalıñ Mal* (başlık, 1913), Muhammedsâlim Kaşimov'un

Muñlu Mariyem (dertli Meryem, 1914), Sultanmahmud Toraygirov'un *Kamar Sulu* (1914), Beyimbet Maylin'in *Şuganıñ Belgisi* (Şuga'nın yâdigârı, 1914), *Bolgan İs* (olmuş iş, 1914), *Seksen Som* (1918), Saken Seyfullin'in *Cubatû* (avutma, 1917) romanları ile B. Ercanov'un *Okuga Mahabbat* (1912) yayımlandı. Eğitimsizlik ve cehalet yüzünden Kazak halkını tehlikelere karşı uyaran *Bahtsız Jamal*'in tirsiriyle bütün bu romanların ortak teması eğitim olmuştur. Eserlerin sonunda kadının kahramanların trajik ölüm veya intiharları da ortak motiflerden biridir.

1917 Bolşevik İhtilâli sonrasında İsâ Bayzakov, Kalmakan Abdükadirov, Abdilda Tacibayev gibi şairler yeni bir imaj, üslup ve değişik konularla Sovyet Kazak edebiyatını güçlendirmeye çalıştılar. Gabidin Mustafin ve Gabit Müsirepov gibi romancılar da yazarların ideolojik eğitiminde ve burjuva ile mücadelesinde önemli rol oynadılar. 1926'da Emekçi Kazak Yazarları Birliği kuruldu. 1928'de *Cañâ Adebiet* (yeni edebiyat) adlı gazete yayımlanmaya başlandı. 1934'te Kazakistan Yazarlar Birliği oluşturuldu. Bu tarihlerde yazar ve şairler rejimin prensipleri doğrultusunda eser vermeye başladılar. Saken Seyfullin, Lenin'i anlatan ve halkın bağımsızlık mücadelesini yansıtan şiir ve romanlar yazdı. Beyimbet Maylin de milliyetçiliğine rağmen Kazak köylerinin kolektifleştirilmesi için yapılan mücadeleyi anlatan *Azamat Azamatıç* adlı eserini yayımladı (1934).

Saken Seyfullin, Beyimbet Maylin, Muhhtar Avezov, Ciyengali Tilebergenov, İlyas Bekenov, Gabit Müsiperov, Sabit Mukanov, Smagul Saduvakasov, C. Aymavırov ve İlyas Cansugirov gibi genç yazarlar 1920'li yıllarda Kazak edebiyatına damgalarını vurdular. Sosyalist gerçekçi Sovyet Kazak edebiyatının kurucuları sayılan bu yazar ve şairlerin çoğu Sovyet hükümetinin çizgisinde yazmadıkları için 1930'lu yıllarda hayatlarını kaybettiler.

Saken Seyfullin *Tar Col*, *Taygak Keşû* (kaygan geçit, 1923-1927) adlı romanlarıyla o zamanın emekçi yazarı kabul edildi. Fakat Kazak halkının köydeki hayat tarzını idealize etmesi, köylüleri ve olayları tasvir edişi Sovyet eleştirmenlerinin işini güçleştirdi. Beyimbet Maylin de *Estay Avılı* (Estay köyü, 1922), *Gülşara Cengey* (Gülşara yenge, 1923) ve *Ravşan-Komünist* (1929) gibi 1917 Bolşevik İhtilâli'ni öven hikâyeler yazdığı halde tenkide uğradı. *Talak* (1926) ve *Şarigat Buy-*

rugı (1928) gibi din karşıtı hikâyeleri bu tenkitlerin biraz hafiflemesine sebep oldu.

II. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında edebiyat üzerindeki baskılar nisbeten hafifleyince yazarlar konularını daha serbestçe seçme imkânı buldular. Nitekim Kazak edebiyatının babası sayılan şair ve yazar Muhtar Avezov, önce Abay Kunanbay'ın hayatını anlatan iki ciltlik *Abay* adlı kitabını çıkardı, daha sonra 1952 ve 1956'da *Abay Yolu* adıyla iki cilt daha yayımladı. Bu kitaplarda Avezov, Sovyet döneminden çok önce Kazak aydınlarının uyanışını hazırlayan Abay'ın ideallerine ve XIX. yüzyılda Kazak hayatının değerlerine dikkati çekti. İhtilâl öncesini idealize etmekle Komünist Parti çizgisinin tamamen dışına çıkan bu roman 1950'lerden sonra yazılacak olan Kazak tarihî romanlarına da ilham verdi.

1953'te Stalin'in ölümüyle yazarlar biraz daha rahatladı. Tarihî şahsiyetlerin biyografilerini konu alan romanlar kaleme alınmaya başlandı. Çokan Velihanov hakkında dört ciltlik bir roman yazmaya girişen Sabit Mukanov 1967 ve 1970'te ilk iki cildi *Akkan Cıldız* adıyla bastırdı. Dikhan Abilev de *Akın Armanı* (şairin gâyesi, 1965) ve *Arman Colında* (gaye yolunda, 1965) adlı iki ciltlik kitabını kaleme aldı. Abilev reformcu şair Sultanmahmud Toraygırov'un hayatını anlattı. İlyas Esenberlin gibi yazarlar ise XIX. yüzyıldan gerilere giderek tarihî şahsiyetleri ön plana çıkardılar. İlyas Esenberlin üç ciltlik eserinde XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadarki Kazak tarihini ele aldı.

Dukenbay Doscanov, Orta Asya'nın İslâm öncesi ve İslâmî dönemlerini anlatan romanlar yazdı. *Zeval* (1970) adlı romanında Cengiz Han dönemindeki Moğol istilâsı sırasında Orta Asya Türkleri'nin çektiği sıkıntıları hikâye etti. Doscanov'un diğer romanları *Otırar* (1973), *Farabi* (1975) ve *Tabaldırınğa Tabın* (1980), İslâm'ın Orta Asya'daki ilk yıllarını ve o dönemin Fârâbî gibi tarihî şahsiyetlerini konu aldı. Diğer Kazak yazarlarından Abış Kekilbayev *Ūrker* (Ūlker, 1980) ve Cuma-bek Edilbayev *Türkistan* (1982) romanında Sovyet dönemi öncesindeki Orta Asya'yı anlattılar.

XX. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkmaya başlayan yeni edebî türler arasında tiyatro eserleri de görüldü. Kazak Sovyet edebiyatının oluşmaya başladığı bu yıllarda Beyimbet Maylin, İlyas Cansugırov, Sabit Mukanov gibi yazarlar roman

ve şiirle birlikte piyes de yazdılar. Aralık 1929'da Kazakistan Ökkelik Parti Komitesi'nin düzenlediği toplantıda tiyatro meselesi tartışıldı. Sosyalist gerçekçiliği gösteren, yeni devri öven piyeslerin yazılması tavsiye edildi. 1 Kasım 1931'de Kazakistan Ökkelik Parti Komitesi, Kazak drama tiyatrosunun durumu ve meseleleri konulu toplantıda sanatçıların yetiştirilmesini ve büyük yerleşim birimlerinde tiyatrolar kurulmasını kararlaştırdı. 8 Eylül 1933'te Halk Eğitimi Komiserliği'nin kararıyla vilâyet merkezlerinde tiyatrolar açıldı. Muhtar Avezov'un *Tas Tülekter*, *Alma Bağı*, *Şekara*, İlyas Cansugırov'un *Türksib* ve *Min de Şap* adlı eserleri ortaya çıktı. 1930'lu yıllarda tiyatronun gelişmesine en çok emeği geçen Beyimbet Maylin *Bizdiñ Cigitter*, *Calbur* ve *Amankeldi*'de bağımsızlık mücadelesi veren gençleri anlattı. Tiyatro yazarı Avezov aynı zamanda tiyatro eleştirmenliği de yaptı ve ilmi yazılarla tiyatronun gelişmesine hizmet etti. Kazak tiyatrosunun gelişiminde Sheakespeare, Molière, Goldoni, Puşkin, Gogol, Ostrovski, Pogodin, Kirşon, Furmanov, Trenev'den yapılan tercümelemlerin de etkisi oldu.

II. Dünya Savaşı yıllarında Kazak drama yazarları savaşı anlattılar ve halkın milliyetçi duygularını harekete geçirmeye çalıştılar. A. Abişev'in *Nayragay*, Ş. Hüsayınov'un *Curtın Süygen Cüre*k (yurdunu seven yürek) adlı piyesleri Sovyet insanının düşmana karşı koyuşunu, vatani korumaya girişenlerin kahramanlıklarını ve halkın eline silâh alıp kendi iradesiyle cepheye gidişini tasvir etti. Bu konuda Muhtar Avezov ile A. Abişev'in *Namus Gıvardıyası* önemli bir rol oynadı. Savaşın sonuna A. Abişev'in *Dostık pen Mahabbat* (1947), *Bir Semya* (bir aile, 1950), Gabidin Mustafin'in *Milliyoner* (1949), Abdilda Tacibayev'in *Gülden, Dala* (1949), Ş. Hüsayınov'un *Köktem Celi* (1950) piyeslerinde savaş ana motif olarak kullanıldı. Gabit Müsirepov'un *Amankeldi* (1949), M. Akıncanov'un *Ibıray Altınсарın* (1953), Sabit Mukanov'un *Şokan Velihanov* (1954) adlı piyesleri tarihî konuları ve şahsiyetleri işledi. Puşkin'in, Lermonov'un, N. Nekrasov'un, T. Şevçenko'nun ve A. Çehov'un eserleri tercüme edildi.

1956-1975 yılları arasında Kazak tiyatrosunun gelişmesinde Muhtar Avezov, Gabit Müsirepov, Sabit Mukanov, Saken Seyfullin, Beyimbet Maylin ve Abdilda Tacibayev gibi yazarların emeği geçti. *Kız Cibek*, *Er Targın* gibi Kazak klasikleri

Moskova'da sahnelendi ve büyük üne kavuştu. Kazak tiyatrosunun oluşmasında Rus ve dünya klasiklerinden yapılan çeviriler ve bunların sahnelenmesi önemli rol oynadı. Muhtar Avezov'un tercümelemlerinin yanında Ş. Hüsayınov'un *Kıyın Tagdırlar* (kötü kader) piyesiyle Tahavi Ahtanov'un *Kütpegen Kezdesü* (ansızın karşılaşma) adlı piyesi devre damgasını vuran eserlerdir. Ahtanov daha sonra *Anı* adlı tarihî dramasını yazdı.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Remiyef, *Vakıtlı Tatar Matbuatı*, Kazan 1926, s. 222-226; *Qazaq Sovetlik Sotsiyalistik Respublikası. Entsiklopediyalık Anıqtama*, Almatı 1980, s. 521-589; A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 490-510; Timur Kocaoğlu, *Nationality identity in Soviet Central Asian Literature: Kazakh and Uzbek prose fiction of the Post-Stalin period* (doktora tezi, 1983), New York, Columbia University; *Bes Gasır Cırlaydı*, Almatı 1989, I, tür.yer.; Muhammedcaroviç Selibek İsaev, *Qazaq Edebi Tiliniñ Tarıhı*, Almatı 1989; Rabiga Sızdıqova, *Qazaq Edebi Tiliniñ Tarıhı*, Almatı 1993; Orhan Söylemez, *Preserving Kazak cultural identity after 1980* (doktora tezi, 1995), New York, Columbia University; a.mlf. – Göksel Öztürk, "Abay (İbrahim) Kunanbayev (1845-1904)", *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sy. 3, İstanbul 1995, s. 101-124; Hangalı Süyınşalıev, *Qazaq Edebiyetiniñ Tarıhı*, Almatı 1997; Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara 1999, s. 32-35, 201-205; J. Pool, "Developing the Soviet Turkic Tongues: The Language of the Politics of Language", *Slavic Review*, XXV/3, Illinois Eylül 1976, s. 425-442; Korganbek Amanolov, "Ana Tili Degende", *Cıldız*, Almatı 8 Ağustos 1989, s. 162; Marat Mirzagulov, "Qazaqşañ Kalay?", *Ana Tili*, sy. 2, Almatı 29 Mart 1990, s. 3; Ahmet Türköz, "Kazak Türkçesinin Resmî Dil Olması Hakkında Kabul Edilen Kanun Metni", *Türkistan*, sy. 9, İstanbul 1990, s. 53; Göksel Öztürk, "Jumbak Aytıstarı", *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1994, s. 125-135; "Kazakski Yazık", *Literaturnaya Entsiklopediya*, Almatı 1931, V, 21-22; Reşid Rahmeti Arat, "Kazakistan", *İA*, VI, 502-505; "Kazak Türkçesi", *TA*, XXI, 441-442; Yavuz Akpınar – Yusuf Çotuksöken, "Kazaklar", *TDEA*, V, 241-251.

ORHAN SÖYLEMEZ

2. Mimari. Kazakistan'da geniş çaplı arkeolojik araştırmalar yapılmamıştır. XX. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle Güney Kazakistan bölgesindeki birçok kurganda sondaj kazılarının yapıldığı görülmektedir. Açılan kurganlar, milâttan önce V. yüzyıl ile milâttan sonra XV. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir. Yenikent'in 5 ile 15 km. çevresinde Altıntepe, Tokaytepe, Çaplaktepe, Pıçakçitepe; Sütkent civarında Bayırkum, Aktepe, Öksüz, Kav-